

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

2021/1-2

ILMIY-AMALIY JURNAL

TAHRIR HAY'ATI

Q. ABDURASULOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori – bosh muharrir

Y. KOLENKO

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig‘i – bosh muharrir

N. SALAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir o‘rinbosari

K. HAKIMOV

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish” kafedrası mudiri, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori – mas‘ul muharrir

M. RUSTAMBAYEV

O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiya harbiy-texnik instituti boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

A. OTAJONOV

Yuristlar malakasini oshirish markazi direktorining o‘quv-uslubiy va ilmiy ishlar bo‘yicha birinchi o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

B. PULATOV

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi “Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

F. RAXIMOV

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi “Prokurorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarish” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

B. UMIRZAKOV

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi “Kriminologiya” kafedrası katta o‘qituvchisi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

M. O‘RAZALIYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

I. ERGASHEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarma boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

M. KURBANOV

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish” kafedrası dotsent v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

V. DAVLYATOV

Toshkent davlat yuridik universiteti “Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura” kafedrası mudiri, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

D. BAZAROVA

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat-protsessual huquqi” kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

A. Baratov

Toshkent davlat yuridik universiteti “Kriminalistika va huquqiy ekspertiza” kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi

G. TULAGANOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat-protsessual huquqi” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

D. SUYUNOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat-protsessual huquqi” kafedrası professor v.b., yuridik fanlar doktori

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligida 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Хакимов Рахимжон Расулжонович ИЛМИЙ ЁНДАШУВ – ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ	5
Рустамбоев Мирзаюсуп Хакимович ОДАМ САВДОСИГА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	13
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна КРИМИНОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАЛАРИ	24
Камалова Дилдора Гайратовна ТАМОМ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ПРИНЦИПИ	30
Ниёзова Саломат Сапаровна ОИЛАДАГИ ЖИНОЙИЙ ЗЎРАВОНЛИК ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ	39
Абзалова Хуршида Мирзиятовна РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УБИЙСТВА НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ЛИЧНОСТИ УБИЙЦЫ	46
Ахмедова Гузалхон Уткуровна ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН, ОСВОБОДИВШИХСЯ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ	63
Исмоилов Олимжон Юсупжон ўғли ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ: ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИ ТАСНИФЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	72
Махмудов Суннатжон Азим ўғли ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ҲИСОБГА ОЛИНАДИГАН ҲОЛАТЛАР ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МЕЗОНЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА	79
Акбаралиева Мухайё Караматулло кизи СПОСОБЫ НАЗНАЧЕНИЯ БОЛЕЕ МЯГКОГО НАКАЗАНИЯ	90

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Базарова Дилдора Бахадировна К ВОПРОСУ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ	95
Рузметов Ботиржон Хайитбаевич ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ – КЛЮЧЕВАЯ ЗАДАЧА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ	107
Каримов Бобуржон Зокиржонович ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	117
Хамидов Бахтиёржон Хамидович ЭЛЕКТРОН ЁХУД РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАРГА ОИД УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАР: МУАММО ВА ЕЧИМ	127
Ниязов Максуд Кадамович ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБОСНОВАННОСТИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПОД СТРАЖУ	146

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMDAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIIYA FAOLİYATI

Тулаганова Гулчехра Захитовна, Қодиралиев Саддам Бахтиёржон ўғли ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА УШБУ ФАОЛИЯТНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ	154
Абдуллаева Дилфуза Саидазимовна ОИЛА-ТУРМУШ МУНОСАБАТЛАРИДАГИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ	164
Рахмонова Дилдора Мирзакаримовна ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ФУҚАРОЛАР БИЛАН МУЛОҚОТ ҚИЛИШ ТЕХНИКАСИ (ЮНУСОБОД ТУМАНИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА)	171
Хамрақулов Шавкатжон Салимович ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	179
Эшмуродов Элбек ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ: МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА	189

ОИЛАДАГИ ЖИНОЙИЙ ЗЎРАВОНЛИК ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

Ниязова Саломат Сапаровна,

Тошкент давлат юридик университети
“Жиноят ҳуқуқи, криминология ва коррупцияга
қарши курашиш” кафедраси профессор
вазифасини бажарувчи, юридик фанлар доктори;
s.niyozova@tsul.uz

Аннотация. Мазкур мақолада оиладаги зўравонликлар тушунчаси ва турларига доир масалалар баён этилган. Мазкур мақолада зўравонликнинг руҳий, жисмоний ва иқтисодий ва бошқа турлари таҳлил этилган. Ушбу мақола мавзусининг долзарблиги шундаки, ҳозиргача оиладаги зўравонликлар тушунчаси ва уларнинг турларига доир алоҳида масалалар алоҳида тадқиқот предмети сифатида ўрганилмаганлигидир. Шунингдек, мазкур мавзунинг долзарблиги оиладаги зўравонликлар тушунчаси ва турларига доир масалаларни илмий ҳамда назарий жиҳатдан тадқиқ этиш, бу борада тегишли таклиф ва тавсиялар беришдан иборат. Мақолани ёзиш жараёнида умумилмий услублар: функционал ёндашув, мантиқийлик, тизимлилик, тарихий, қиёсий-ҳуқуқий, статистик, социологик сўровлар ўтказиш каби методлардан фойдаланилган. Мазкур мақоланинг натижаларидан қўзланган мақсад шуки, криминология фанини ривожлантириш, оиладаги зўравонликлар тушунчаси ва унинг турлари таҳлили ва бу борадаги қонунчилик нормаларини такомиллаштириш ҳамда оиладаги зўравонликларнинг олдини олишга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқишдан иборат. Шунингдек, бу борада олимларнинг фикр ва мулоҳазалари таҳлил этилиб, криминология фанини такомиллаштириш юзасидан тегишли тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: оила, зўравонлик, олдини олиш, вояга етмаганлар, жисмоний, руҳий, тажовуз, жиноятчилик, жиноят, профилактика.

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПРЕСТУПНОГО НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

Ниязова Саломат Сапаровна,

доктор юридических наук, и.о. профессора
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции»

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с предотвращением домашнего насилия, а также национальный и международный опыт. Актуальность темы данной статьи заключается в том, что ранее конкретные вопросы профилактики домашнего насилия, опыт зарубежных стран в данной сфере не анализировались и не изучались как отдельный предмет исследования. Также актуальность заключается в проведении научно-теоретических исследований по предупреждению домашнего насилия и внесении соответствующих предложений и рекомендаций по данному вопросу. В процес-

се подготовки статьи использовались общенаучные методы: функциональный подход, логический, систематический, исторический, сравнительно-правовой, статистический, социологический опрос. Результаты данной статьи будут использованы для развития криминологии, в целях предупреждения домашнего насилия, совершенствования деятельности субъектов и законодательства в этой сфере, а также при разработке мер по предотвращению домашнего насилия. Результаты данной статьи также могут быть использованы при организации деятельности субъектов профилактики, в правоохранительной практике и учебном процессе. Проанализированы взгляды и мнения ученых и даны соответствующие рекомендации по совершенствованию теории уголовного права.

Ключевые слова: семья, насилие, профилактика, несовершеннолетний, физическое, психическое, агрессия, правонарушение, преступность, профилактика.

THE CONCEPT AND TYPES OF DOMESTIC VIOLENCE

Salomat Saparovna Niyozova,

Doctor of Law, Acting Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article discusses the concept and types of domestic violence. This article analyzes mental, physical, economic and other types of violence. The relevance of this article lies in the fact that the concept of domestic violence and its types have not yet been studied as a separate topic. Also, the relevance of this topic lies in conducting a scientific and theoretical study of the concept and types of domestic violence, as well as making appropriate proposals and recommendations. In the process of writing the article, general methods were used: a functional approach, logical, systematization, historical, comparative legal, statistical, sociological surveys. The purpose of this article is the development of criminological science, the analysis of the concept of domestic violence and its types, as well as the improvement of legislation in this area, as well as the adoption of measures to prevent domestic violence. The views of scientists are also analyzed and recommendations are given for improving criminological science.

Keywords: family, violence, prevention, juvenile, physical, mental, aggression, delinquency, crime, prevention.

Кўпинча ҳуқуқбузарлик ва жиноятчилик оиладаги келишмовчиликлар, ичкилик-бозлик ва ҳ.к. ижтимоий ҳаётдаги мураккаб салбий омиллар билан боғлиқ бўлиб, соғлом турмуш тарзи кўп жиҳатдан ушбу ҳодисани вужудга келтирувчи сабаблар билан алоқадор бўлган муаммолар синалган ва улар илмий асосланган чора-тадбирларни амалга оширилиши билан ҳал қилиниши мумкин.

Гарчи жиноятчиликнинг замонавий кўринишлари фаол тадқиқ этилаётган бўлса-да, бироқ оилада содир этилаётган жиноий ҳодисаларни ўрганиш тадқиқотчилар эътиборидан четда қолмоқда. Бу эса оила аъзоларининг ҳуқуқ ва эркинликларига жиноий тажовуз қилиш миқдорининг кўпайишига сабаб бўлмоқда. Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда ушбу муаммо оммавий ахборот воситалари, қонунчилик ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг диққат марказида эканлиги табиий ҳолдир.

Дарҳақиқат, оилаҳар доим жамият муҳофазасида бўлган. Оиланинг жамият томонидан муҳофаза қилинишига дунё миқёсида тан олинаётган инсон ҳуқуқларига оид бўлган

хуқуқий ҳужжатлар ҳам асосий таянч вазифасини ўтамоқда. Бундай хуқуқий ҳужжатлар, энг аввало, давлатларнинг конституцияси ва асосий қонунлари ҳисобланади. Лекин, дунёда мавжуд бўлган барча конституцияларда ҳам оила ва оилавий муносабатларга етарлича эътибор берилмаган.

Республикамиз мустақилликка эришгач, ўз тараққиёт йўлини танлади. Давлат бошқаруви тизими ва уларнинг вазифа ҳамда функциялари, мазкур органлар фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатларининг мазмун-моҳияти тубдан ўзгарди. Умуминсоний ва миллий қадриятларимизни ўзида сингдирган ҳолда ишлаб чиқилган Конституция ва қонунларимизда барча давлат ҳокимияти органларининг тизими ва уларнинг вазифалари аниқ белгилаб берилди. Жамиятда мавжуд ҳар қандай муаммоларни қонуний ҳал этиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини тўлақонли ҳимоя қилиш учун ҳуқуқий асос яратилди.

Шу сабабдан, мамлакатимизда мустақиллик йилларидан никоҳ, оила, оила муносабатларига алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 14-боби (63-66-моддалар) бевосита оилага бағишланганлиги, бундан ташқари, оилавий муносабатларни тартибга солувчи махсус қонун ҳужжатлари, хусусан Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг қабул қилинганлиги фикримизни тасдиқлайди. Шунингдек, оиланинг шахс, жамият ва давлат ҳаётида ўрни ва аҳамиятини жуда юқори эканлигини инобатга олган ҳолда, оила доирасида ва оилага қарши содир этиладиган жиноятларни олдини олиш, бундай жиноятларга қарши курашиш давлатнинг жиноят-ҳуқуқий муҳофазаси доирасига киритилганлиги ҳам алоҳида эътиборни жалб этади.

Маълумки, оила-турмуш муносабатлари доирасидаги муаммолар ўзининг кўп қирралилиги билан ажралиб туради. Бу борадаги муаммоларни ўрганиш, илмий тадқиқ этиш, айниқса бугунги кунда ўта долзарб масала ҳисобланади[1].

Шарқ мутафаккирларининг бизларга қолдирган бой илмий-маданий меросларида ўзбек халқининг оила-турмуш қоидалари, ундаги катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, оила аъзолари ўртасидаги ижтимоий муносабатлар жараёнидаги маданият, айниқса, эр-хотин муносабатлари тўғрисидаги инсон тарбиясида ахлоқий аҳамиятга эга бўлган фикр-мулоҳазалар, таълимотлар мавжуд.

Мазкур муаммо буюк алломаларимиз Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий, ат-Термизий ижодларида ҳамда тасаввуф фалсафасининг йирик намояндалари Аҳмад Яссавий, Баҳовуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро тариқатларида ҳам кенг ёритилган [2].

Ушбу масалага Бурҳониддин Марғиноний ўз фикр ва мулоҳазаларини билдириб, “жамиятнинг негизи ҳам, инсон руҳий-маънавий оламининг бешиги ҳам оиладир” [3], деб таъкидлаган эди.

Зеро, азалдан инсонни ҳурмат қилиш ва улуғлаш халқимиз табиатига хос миллий қадриятдир. Қадимги тарихий манба ҳисобланмиш – зардуштийлик динининг муқаддас китоби “Авесто”да ҳам инсоннинг шаъни, кадр-қиммати, ор-номуси, айниқса инсонни улуғлаш, унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ғояси ўз аксини топган. Ушбу нодир манба инсоният ва илм-фан тараққиёти ҳамда инсоний қадриятларнинг ривожланишига ўзининг бетакрор ҳиссасини қўшган. “Авесто”да жиноят ва жазо, оила-никоҳ муносабатларига, бу муносабатлар жараёнида инсоннинг ҳуқуқларига алоҳида эътибор берилган.

Айниқса, жиноят содир этиш оғир гуноҳ эканлиги, ундан сақланиш ғояси муқаддас ислом динида ўз ифодасини топган. Хусусан, буларда инсон ҳуқуқларига дахлдор

кўплаб қоидалар мавжуд [4]. Чунки, бу манбаларда инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари, ҳаёти, соғлиғи, ор-номуси, шаъни, обрўси, қадр-қиммати бирламчи қадрият сифатида тан олинган. Оила, қариндош уруғ, эр-хотин ўртасида вужудга келадиган ижтимоий муносабатларда раҳм-шавқатли бўлиш масалалари алоҳида ўрин эгаллайди.

Оилада содир этиладиган зўравонлик кишилар ўртасидаги ижтимоий муносабатлар жараёнидаги тажовузкорликда намоён бўлади. Бу ҳолат кундалик оила-турмуш муносабатлари доирасида турлича тажовузкор хулқ-атворда намоён бўлади.

Зўравонликнинг криминалогик тавсифи, сабаби, шарт-шароитлари, табиати, ижтимоийлиги ва белгилари ҳақида жиноят-ҳуқуқий ва криминалогик адабиётларда турлича тушунчалар берилган. Бир қатор илмий ва юридик адабиётларни таҳлил этиш ҳамда умумлаштириш шуни кўрсатмоқдаки, фанда ҳанузгача “зўрлик” ва “зўравонлик”ка оид ягона тушунча мавжуд эмас. Гарчи, “зўрлик” ва “зўравонлик” тушунчаларига турли соҳа мутахассислари томонидан эътибор қаратилган бўлса-да, бу ҳақида ягона тўхтамга келинмаган.

Зўрлик – бирор кишининг иккинчи бир кишини зўравонлик, жисмоний куч ишлатиш йўли билан ҳўрлаши, жабр-зулм қилиши [5] ёхуд шахснинг конституция билан кафолатланган шахсий дахлсизлиги бузилишига сабаб бўладиган, бир шахснинг иккинчи бир шахсга нисбатан жисмоний ёки руҳий таъсир ўтказишидир [6].

Баъзи бир адабиётларда зўрлик – бирор кишининг иккинчи бир кишига нисбатан зўрлик қилиши, куч ишлатиш йўли билан зўрлаши, жабр-зулм қилиши сифатида келтирилган. У инсонни жисмоний ва маънавий зўрлаш ёхуд жабр-зулм қилиш шаклида намоён бўлади [7].

Зўравонлик – қонун билан тақиқланган маънавий, руҳий ва жисмоний зарар етказувчи ҳаракатларни шахс хоҳиш иродасига қарши равишда амалга ошириш [8]. “Зўравонлик” зўравонларга хос хатти-ҳаракат, зўрлик, куч ишлатиш, ўзгаларга қонунсиз равишда куч ишлатувчи, зўрлик қилувчи, жисмоний бақувватлик, кучлилик, улканлик, шиддатлилик [9], деб эътироф этилади.

Айтиш жоизки, ушбу зўравонликлар деярли айнан оилада содир этилиб, инсоннинг ихтиёри ва эркига зид равишда жисмоний куч ишлатиш ёхуд руҳий таъсир этиш орқали амалга оширилади. Шахсга зўрлик ишлатилишида унинг ихтиёрига зид бўлган хатти-ҳаракатлар амалга оширилади.

Оиладаги зўравонлик шахсга қарши ноқонуний куч ишлатиш, калтаклаш, зўрлаш, мажбур қилиш, таъсир кўрсатиш, ўз ҳукмронлигини ўтказиш каби белгилар орқали ифодаланади. У асосан жисмоний ёки руҳий кўринишда бўлиши мумкин. Руҳий зўравонлик эса кўп ҳолларда қўрқитиш (бир шахсни иккинчи бир шахс томонидан қўрқитиб бўйсундириш, ўзини кўрсатиш ёхуд ўзига қарам қилиш) шаклида ифодаланади. Руҳий зўравонлик асабийлашишнинг маҳсули бўлиб, бир шахсни қўрқитиб ўзига бўйсундириш, унинг “ихтиёрига зид” ёки “тарбиялаш” мақсадларида қўлланилиши ҳам мумкин. У айбдорга унинг қариндошлари ёки яқин кишиларига нисбатан бевосита қўлланилишида намоён бўлади. Жиноят ҳуқуқи нуқтаи назаридан ҳар хил оғирлик даражасида баданга шикаст етказиш, калтаклаш ва бошқа жисмоний куч ишлатишни жисмоний зўравонлик деб баҳолаш лозим.

Бизнингча, зўравонлик жисмоний куч ёки қўрқитиш билан амалга ошириладиган жиноий фаолиятдир. Бунда шахснинг ҳаёти ва соғлиғига таҳдид қилиш орқали ҳуқуқ ва эркинлиги поймол этилади. Мазкур ҳолатда таъсир этиш деганда, жабрланувчига унинг хоҳишига қарши амалга ошириладиган ва унга аниқ жисмоний ёхуд руҳий азоб

берадиган, яъни зўравонлик ҳисобланадиган таъсир этишни тушуниш керак.

Зўравонлик оқибатида шахснинг баданига салгина оғриқ етказадиган ва ҳатто ёқимсиз ҳис уйғотадиган ўзгаришни ҳам зўравонлик деб аташ мумкин. Зўравонликка фақат тананинг дахлсизлиги бузилишини эмас, балки шахсга тааллуқли ҳар қандай салбий хатти-ҳаракатни киритиш керак. Масалан, шахс устидан кулиш, туҳмат, ҳақорат қилиш кабилар шахснинг конституциявий ҳуқуқини поймол қилиши билан бирга, унга кўрсатилган руҳий зўравонлик ҳисобланади.

Жисмоний таъсир кўрсатувчи зўравонлик ҳаракатлари қаторига, бизнинг фикримизча, инсон баданига куч билан таъсир қилишнинг ҳар қандай усули, яъни зарба беришда ифодаланмайдиган хатти-ҳаракатларни ҳам киритиш лозим. Масалан, сочдан тортиш, қўлни оғритиб ушлаш, тананинг бирор қисмини қисиш, оғриқ бериш, итариб юбориш ва ҳ.к.

Зўравонликлар жумласига қийноққа солиш, яккалаб қўйиш, иродага қарши ҳаракат қилишга мажбурлаш ёки ундаш, ушлаб туриш, зўрлаш, тегажоғлик қилиш, таҳқирлаш ва ҳўрлаш кабиларни киритиш мумкин.

Тадқиқот жараёнида ички ишлар органларининг профилактика хизмати ходимлари ҳамда жамоат тузилмалари аъзолари ўртасида “Оиладаги жиноий зўравонлик деганда нимани тушунаси?” деб сўралганда, респондентларнинг 94,7 фоизи “Оилада бир шахснинг иккинчи бир шахсга нисбатан жисмоний ва руҳий жиҳатдан таъсир кўрсатиши”, деб жавоб беришган.

Бизнингча, “оиладаги жиноий зўравонлик деганда оиланинг бир аъзоси томонидан бошқа аъзосига нисбатан жисмоний ёки руҳий таъсир кўрсатиш ёхуд қўллаш билан кўрқитиш орқали унинг ҳаёти, соғлиғи, эркинлигини, жинсий дахлсизлиги, шаъни, қадр-қиммати ва қонун билан муҳофаза қилинадиган бошқа дахлсиз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига тажовуз қилиш орқали ўз ҳукмронлигини ўтказишга қаратилган хатти-ҳаракат ёки ҳаракатсизлик”ни тушуниш лозим.

Оиладаги жиноий зўравонликнинг қуйидаги турлари мавжуд:

Жисмоний зўрлик жабрланувчига турли даражада тан жароҳатлари етказиш, уриш, жисмоний куч ишлатиш, жабрланувчининг қариндошларини, яқинларини ўлдириш, номусига тегиш ва ҳоказолар кўринишида бўлиши мумкин[10]. Бунда оиланинг бир аъзоси томонидан бошқа аъзосига нисбатан қасддан унинг ҳаёти, соғлиғига ёки баданининг турли жойларига шикаст етказиш каби хатти-ҳаракатларни содир этилиб, қуйидаги кўринишларда намоён бўлади: шапалоқ тортиш, тегиш, турткилаш, мушт билан уриш; кучли зарб билан итариб юбориш; турли ўткир буюм ва нарсаларни отиш; қурол билан хавф солиш ёки яралаш; уйдан чиқишига жисмонан йўл қўймаслик; кечаси ухлашга қўймаслик.

Руҳий зўрлик – жабрланувчига нисбатан жисмоний зўрлик ишлатиш, мол-мулкни нобуд қилиш ёки зарар етказиш ва жабрланувчи сир сақланишини истаган маълумотларни ошкор этиш ва ҳоказолар билан кўрқитиш [11]. Руҳий зўрлик ва жисмоний зўрлик бир-бирини тақозо этувчи ва бири иккинчисини тўлдиргандагина оқибат келиб чиқиши мумкин. Бунда қасддан оиланинг бир аъзоси томонидан бошқа аъзосининг шаъни ва қадр-қимматини камситиш орқали унинг руҳиятига таъсир кўрсатиш, ҳис туйғуларини сўндирувчи ҳаракатлар қилиш, кўрқитиш ва ҳақоратлаш билан унинг руҳиятига шикаст етказувчи сўзлар ва ҳаракатларни содир этишда намоён бўлади: ҳиссиёт ва ҳис-туйғуларни тан олмаслик; устидан кулиши; жазо чораси сифатида унинг ҳиссиётларига эътибор бермаслик; ёлғон сўзлар айтиб, ундан ўзининг

манфаати йўлида фойдаланиш; дўстлари ва қариндошларига хавф етказиш билан қўрқитиши ва улар билан алоқа қилишга йўл қўймаслик; у билан оммавий жойларга чиқишдан бош тортиш; оила бюджетини ўзи назорат остига олиши; қариндош уруғлар орасида шарманда қилиш; уйдан кетишини айтиб қўрқитиш; касал ёки ҳомиладор бўлганида унга ёрдам беришдан бош тортиш, тиббий ёрдам олишига қаршилиқ кўрсатиш.

Оиладаги жинсий зўравонлик жинсий алоқага қилишга мажбурлайдиган хатти-ҳаракатлар қилиш орқали дўқ-пўписа қилиш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб шахснинг жинсий дахлсизлиги ва озодлигига тажовуз қилиш билан ифодаланади. Масалан, эркакнинг аёли билан жинсий объект сингари муомала қилиши; жинсий алоқадан бош тортиш ёхуд аёлга нисбатан тажовузкор муносабатда бўлиш; жинсий алоқада мажбурий хатти-ҳаракатлар қилдириш; жинсий алоқани ўта шафқатсизлик билан амалга ошириш; зўрлаш йўли билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаш; аввал калтаклаб кейин жинсий алоқа қилиш; парнографик кўринишдаги бузуқ хатти-ҳаракатларни кўришга ёки такрорлашга мажбурлаш ва ҳоказо.

Умумий кўринишда оиладаги зўравонликни қуйидагиларга: аёлларга, болаларга ва қариндошларга нисбатан зўравонлик ишлатиш кабиларга ажратиш мумкин.

Оиладаги жинсий зўравонликнинг келтириб ўтилган таърифлари бир шахснинг иккинчиси устидан унинг соғлиғи ёки ҳаётига зарар етказиш мақсадини кўзда тутиб, унинг ихтиёрига қарши қасддан жисмоний куч ишлатишига келиб тақалади.

Хулоса қиладиган бўлсак, оиладаги жинсий зўравонликнинг юридик маънодаги тушунчаси унинг ҳақиқий мазмунини торайтиради, чунки бир қатор ҳолатлар ҳисобга олинмайди. Шулардан келиб чиқиб қуйидагиларга ўз эътиборимизни қаратишимиз лозим. Жумладан:

биринчидан, агар жисмоний зўравонлик тўғрисида сўз юритилса, у ҳолда инсон организмига бевосита жисмоний куч ишлатиш билан таъсир кўрсатишни қўшиш мумкин эмас. Зўравонликнинг ушбу турини зўравонлик билан чеклаш ҳамда жабрланувчини озодликдан маҳрум қилишга киритиш тақозо этилади.

У одатда жисмоний ва маънавий азобни келтириб чиқарувчи, баъзан жиддий жисмоний ва руҳий жароҳат (масалан, жабрланувчини қишда иситилмаган хонада сақлаб туриш)га олиб келиши ҳам мумкин;

иккинчидан, зўравонликни инсон организмига “унинг ихтиёрига қарши” таъсир кўрсатиш сифатида кўриб чиқиш ҳам мумкин эмас.

Зўравонликни инсонга унинг иродасидан ташқари таъсир кўрсатиш сифатида тавсифлаш тўғрироқ бўлар эди, чунки жабрланувчи ўз иродасини намоён этадиган ҳолатда, зўравон унга қарши ҳаракат қилади ва бу ҳар доим ҳам шундай бўлавермайди. Кўп ҳолларда айбдор жабрланувчининг иродасини менсимайди;

учинчидан, зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилишни фақат жисмоний зарар етказиш билан таҳдид қилишга қўшиш мумкин эмас. Руҳиятга нафақат жисмоний зарар етказиш билан таҳдид қилиш, балки бошқа манфаатларга, кўпинча муҳимлиги жиҳатдан соғлиқ ва ҳатто ҳаётдан маҳрум қилишдан ҳам қолишмайдиган бошқа (масалан, шаън, қадр-қиммат, эркинлик, обрў-эътибор, мулк) қадриятлар ҳам таъсир қилади;

тўртинчидан, зўравонликни фақат бевосита инсон иродасига таъсир кўрсатиш сифатида кўриб чиқиши ҳозирги кунда анча тордек туюлади, чунки инсонга таъсир ўтказиш қонун билан қўриқланадиган бошқа нарсалар, масалан, моддий бойликлар, мулк орқали ҳам намоён бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Karimova V. Oila himojasi davlat siyosatining ustuvor jo'nalishi [Family protection is a priority of state policy]. Right to duties, 2007, no. 5, p. 31.
2. Fayzieva M., Jabborov A. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi [Psychology of family relations]. Tashkent, Yangi asr avlodi, 2007, p. 7.
3. Choriev A. Inson falsafasi [Human philosophy]. Tashkent, Uzbekiston faylasuflari milliy zhamiyati nashriyoti, 2007, p. 184.
4. Husanov O., Karimova O., Azizov X., To'ychieva H., Karimov Z. Inson huquqlari [Human rights]. Tashkent, Shark Publ., 1997, p. 16.
5. O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi [Encyclopedia of Law of Uzbekistan]. Tashkent, 2009, p. 199.
6. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi [National Encyclopedia of Uzbekistan]. Tashkent, 2002, vol. 4, p. 47.
7. Yuridik ensiklopediya [Legal encyclopedia]. Tashkent, 2001, p. 171.
8. Arifxodjaeva I.X. Ichki ishlar idoralari psixologiyasi [Psychology of Internal Affairs]. Tashkent, IIV Akademiyasi, 2008, p. 405.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati [Annotated dictionary of the Uzbek language]. Tashkent, 2009, pp. 167–168.
10. Rustambaev M.H. Jinoyat huquqi: Mahsus qism [Criminal law: Special section]. Tashkent, TSUL, 2006, p. 42.
11. Tahirov F. Ajrim horij mamlakatlarda jinsij jinoyatlar uchun javobgarlik [Liability for sexual crimes in some foreign countries]. Editor-in-Chief M.H. Rustamboev. Tashkent, TSUL, 2009, pp. 95-96.